

Evlenme ve Boşanma Deneyimleri Arasındaki İlişkide Dindarlık Faktörünün İncelenmesi*

Fatma Baynal¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, evlilik ve boşanma deneyimi ilişkisinde dindarlık faktörünü incelemektir. Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma deseni; veri toplama araçlarından yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma alanını İstanbul ilinde yaşayan katılımcılar oluşturmuştur. Kadın ve erkek katılımcılardan onar kişi olmak üzere toplamda yirmi kişi ile görüşülmüştür. Araştırmada katılımcıların kişisel özellikleri, dindarlık algıları, evlilik kriterleri, boşanma nedenleri, evlilik ve dindarlık ile ilgili görüşleri de alınarak boşanmaların önlenmesinde dindarlığın etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma sonucuna göre evlenme kriterlerinde duygusal nedenler ön planda olmakla birlikte dindarlık kriterinin etkili olduğu; boşanma nedeni olarak aldatma, ilgisizlik, iletişimsizlik, sorumsuzluk ve ekonomik nedenler ile ilgili problemlerin ilk sıralarda yer aldığı görülmüştür. Ayrıca anne ve babalarını evliliklerinde rol model olarak alan ya da karşısında ebeveynleri gibi bir eş olmasını isteyen kişilerin aile ilişkilerinde yanlış davranış ve beklentiler içerisine girdikleri; psikolojik sorunları olan bireylerin aile içi ilişkilere bu sorunları yansıttıkları görülmüştür. Boşanma deneyiminden sonra evlilik kriterlerinde duygusal nedenlerin yerini daha mantıksal nedenlerin aldığı görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğunun yaşadığı en büyük pişmanlık, karşı tarafı iyi tanıyamadan kısa sürede evlenmeleridir. Katılımcılar, dindarlığın sadece pratikteki yönünü uygulamanın boşanmaları önleyemeyeceğini; ancak kişisel ahlaki da içerisine alan samimi bir dindarlık anlayışına sahip olduğunda bu durumun değişebileceğini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler

Din psikolojisi • Dindarlık • Evlilik • Boşanma • Nitel araştırma

The Role of the Religiosity Factor in Relation to Marriage Experiences and Divorce Process

Abstract

The aim of this study was to investigate the relationship between the religiosity factor and the process of divorce marriage experiences using a phenomenological research design from qualitative research methods. Data collection tools include a semi-structured interview technique, and the study is composed of participants living in the province of İstanbul. Twenty people were interviewed, including ten men and women from the male and female participants. The purpose of the study was to determine the effect of religiousness on the prevention of divorce by taking into consideration the personal characteristics of the participants, perceptions of religiosity, marital criteria, and the reasons for divorce, marriage, and religiosity. According to the results of the research, the religiosity criterion was found to influence the emotional causes in the marriage criteria. Problems related to deception, indifference, lack of communication, irresponsibility, and economic reasons appeared in the first place as reasons for divorce. In addition, those who take their mothers and fathers as role models in their marriage, or who want to have a partner like their parents, enter into the wrong behavior and expectations in family relationships. It has been seen that individuals with psychological problems reflect these problems in family relationships. After the divorce experience, emotional reasons have been replaced by more logical reasons. The greatest regret from most of the participants is that they got married too quickly, and they did not take the time to get to know their partner. Some of the participants thought that this situation might be useful in preventing divorce. Participants say that practicing religiosity cannot prevent divorces from happening, but that may change when people have a sincere understanding of piety that incorporates personal morality.

Keywords

Psychology of religion • Eligiosity • Marriage • Divorce • Qualitative research

* Bu araştırma, 8 Mart 2018 yılı IV. Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi'nde "Evlenme Deneyimleri ve Boşanma Süreci İlişkilerinde Dindarlık Faktörü" başlığı altında bildiri olarak sunulmuştur.

1 Sorumlu Yazar: Fatma Baynal (Dr.), Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye. Eposta: fatmayogurtcu@gmail.com

Atf: Fatma Baynal, "Evlenme ve Boşanma Deneyimleri Arasındaki İlişkide Dindarlık Faktörünün İncelenmesi," *darulfunun ilahiyat* 30/1, (Haziran, 2019): 111-140. <https://doi.org/10.26650/di.2019.30.1.0015>

Extended Summary

In our age, as a result of the phenomena of technology, individuality, and globalization, the divorce rate is rapidly increasing despite the change in family structure. Divorce can cause various psychological effects such as trauma. Therefore, the divorced individuals and their children need psychological and social support.

With a divorce, if both members are adaptable, it can either prevent the divorce from happening or be a factor that affects an amicable divorce; detecting divorce enhancing or inhibiting factors is an important issue.

As in many other areas, religion or religiousness play an important role in the continuation of marriage and divorce. This drove the reasons investigated in our study for what causes a divorce. Divorced individuals were asked questions about the effect of religiousness in the process of marriage and divorce. This research will contribute to the field of marriage and divorce in terms of eliminating the lack of adequate study of the religiosity factor.

Our study conducted interviews with 20 divorced people, including ten women and ten men. The majority of the participants we interviewed were middle aged adults with a high level of education, who spent most of their lives in Istanbul, and who participated in certain professions. Female participants, in particular, needed jobs to make a living during or after the divorce.

Based on the findings, we cannot say to remove the high educational level as a factor of divorce. In fact, it is effective for women to display a more decisive attitude toward divorce.

Most participants chose to get married based on the emotional factors “appearance” (8 people), “love to be/to like” (8 people). Also “being religious” (6 persons) and “not suitable for families” (4 people) criteria were significant. According to this, being religious is among the criteria sought in marriages.

We can say that these two options, which are connected with each other, such as exterior appearance and being in love, are not functional in maintaining the marriage in terms of the marriage criteria and that it is more important to approach marriage from a logical point of view.

According to participants at the beginning of a divorce, the research results of “deception/ deceived” (9 people) were at the top of the list. The second reason is “indifference” (6 people). This was followed by “communication” (5 people), “irresponsibility” (5 people), and “economic reasons” (5 people). “Psychological violence” (4 people), “physical strength” (4 people), “disrespect” (3), and “jealousy” (3) are also among the causes of divorce. The deception angle, after women had been deceived, led them choosing “irresponsibility” (5 people) as a major cause of divorce, and men chose “indifference” (4 people).

The reasons for divorce that emerged in our research show parallels with other research. According to participants, divorce does not depend on a single cause; we see a negative situation could cause different problems. Also, disrespectful communication problems in couples and the emergence of situations such as irresponsibility, poor communication within the family, and being unable to relate to one another are other reasons. According to this, spouses did not spend time together, and the lack of pleasure in performing activities together may be among the reasons behind the conflicts within the family.

For the majority of the participants, more attention should be given to the premarital period rather than the prevention of marriage or divorce. According to them, first of all, people should get to know each other and their families better. The biggest regret from the majority of the participants is that they married quickly, without getting to know the other side and their family. In the process of divorce, individuals expected more functional mediation than their relatives. The participants expected more help from their relatives.

When we asked the interviewers whether religiousness had any function in the attitudes of spouses and their divorce, they emphasized that they were generally more moral than religious. This situation shows that the spouses who promote themselves as religious do not turn their words into behaviors, and they exhibit unethical behavior in family life. Accordingly, based on the opinions of respondents, those who said that they mostly defined themselves as religious, had a piety factor in the moral dimension of marriage and divorce, which had an important function in terms of the experience.

Conflicting words and behaviors are seen before and after marriage, causing people to become disillusioned and breaking the feelings of trust that spouses have toward each other. Therefore, deception is the most important cause of divorce. In considering the moral sense of priorities from each of the spouses, honesty, loyalty, and respect are expected. After sacrifice and altruism, moral values such as responsibility and compassion come to the fore. However, it is also important to know the attitudes of the people who were looking for these criteria against their former spouses. Therefore, bilateral negotiations need to be conducted with divorced people, and work done with qualitative research on religiosity will be useful.

Giriş

Anne, baba ve çocuklardan oluşan sosyal bir grup olarak tanımlanan aile kavramı toplumsal olduğu kadar bireysel açıdan da önem arz etmektedir. İnsanlık tarihi boyunca her daim var olan aile ve evlilik olgusu toplumsal değişimlerden etkilenmekle birlikte özellikle son yüzyılda önemli ölçüde dönüşüm geçirmeye başlamıştır.

Modern yaşamı benimsemiş toplumların ataerkil anlayıştan uzaklaşmasıyla aile anlayışında farklılaşmalar meydana gelmiştir. Ayrıca bilimsel ve teknolojik gelişmeler, bireycilik ve hümanizm akımları ile insanların talepleri değişmiş; bu durum aile algısını da etkilemiştir.

Ruhsal boşluk ve yalnızlık gibi olumsuz duygulara karşı bir nevi sığınma yeri olan aile, günümüzde boşanmaların, tek ebeveynli ailelerin, eşcinsel evliliklerin, nikâhsız birlikteliklerin, evlilik ve çocuk sahibi olmaya karşı duruşların artmasıyla bir dönüşüm yaşamaktadır.¹ Modern yaşamın sunduğu farklı türde yaşam tarzları insanlara cazip gelmekte; bu durum aile birlikteliği açısından yeni problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Evlilik ve aile kurumunun çözülmesiyle birlikte sonuçlanan boşanma vakaları artarak devam etmektedir. Bu durumun psiko sosyal etkileri olmakta ve bu konu araştırmacıların ilgisini çekmektedir.

Boşanma olayı kuşkusuz bireyin hayatında yaşadığı en büyük travmatik olaylar arasındadır.² Evlilik bağının çeşitli sebeplerle sona ermesi ile birlikte evin düzeni, sosyal çevre ve gelecek planlarının da kaybedilmesine neden olmakta; bu durum da çeşitli psikolojik süreçleri beraberinde getirmektedir.³ Bu nedenle bu süreci yaşayan insanların tekrar hayata uyum sağlamaları için psikolojik ve sosyal açıdan desteğe ihtiyaçları olmaktadır.⁴ Bireyler, toplumsal önyargılar, çocukların durumu gibi birçok problem ile karşı karşıya kalmaktadırlar.⁵ Bu nedenle boşanmanın önlenmesi ve boşanmayı etkileyen faktörlerin iyi araştırılması; boşanmayı artırıcı veya engelleyici faktörlerin tespit edilmesi önemli bir konudur.⁶

1 Ünal Şentürk, "Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler," *Aile ve Toplum Dergisi* 10, no. 4 (2008), 26.

2 D. A. Chiriboga ve L. Cutler, "Stress Responses Among Divorcing Men and Women," *Journal of Divorce* 1, no. 2 (1978): 95.

3 Adil Aksoy, "Boşanma Sürecindeki Kadın ve Erkeklerin Adil Dünya İnançlarının Karşılaştırılması" (Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, 2017).

4 William H. Berman ve Dennis C. Turk, "Adaptation to Divorce: Problems and Coping Strategies," *Journal of Marriage and the Family* 43, no. 2 (1981):179.

5 Serhat Kahraman, "Boşanma Sonrasında Genç-Ebeveyn İlişkilerinin Sürdürülmesi ve Öğrencinin Akademik Başarısına Etkisi (Afyon İli Örneği)" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015).

6 Şahin Doğan, "Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutumlar: Boşanmayı Artırıcı veya Engelleyici Faktörlere Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması," *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5, no. 4 (2016): 1008.

Birçok alanda olduğu gibi dinin, evlilik sürecinde önemli bir etkisi söz konusudur. İslam dininde evliliğin fitri bir ihtiyaç ve gereklilik olarak görülmesinin neticesinde evlilik çağına gelen kişilerin evlendirilmesinin emredilmesi; boşanmanın ise başvurulabilecek en son çıkış yolu olarak görülmesi dini kaygıları olan insanların görüşlerini etkilemektedir.⁷ Kişilerin evlenirken imam nikâhını resmi nikâhla birlikte %85’lik bir oranla tercih etmeleri, sembolik dahi olsa bu durumun bir göstergesidir.⁸

Din, yapılan araştırmalara göre, boşanma sonrası kişilerin yaşadığı travmatik süreçte etkili olabilmektedir. Birey için din veya maneviyat (Tanrı’nın acıları iyileştireceğine olan inancı ve ortaya çıkan yeni hayatında başına gelecek olanları kabullenmesi) boşanmanın çeşitli psikolojik süreçleri ile baş etmesini sağlayabilmektedir.⁹ Buna göre, dinin veya dindarlığın, evliliğin devamı ile birlikte boşanma gibi süreçlerde de önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

Bu amaçla çalışmamızda boşanma nedenleri araştırılmış; boşanan bireylere bu nedenler ile birlikte evlilik ve boşanma sürecinde dindarlığın etkisi ile ilgili sorular sorulmuştur. Evlenme ve boşanma deneyimleri arasındaki ilişkide dindarlık faktörü ile ilgili yeterli çalışma olmaması açısından bu araştırma alana katkı sağlayacaktır.

Çalışmamızda yanıtlanmaya çalışılacak araştırma alt problemleri şunlardır: (i) Evlenme kriterleri nelerdir? (ii) Evlenme kriterlerinde dindarlığın önemi nedir? (iii) Boşanma nedenleri nelerdir? (iv) Boşanmaların önlenmesinde dindarlığın herhangi bir rolü var mıdır?

Evlilik ve Boşanma Deneyimi Arasındaki İlişkide Dindarlık Faktörüne İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Yöntem

Araştırmamızda evlenme deneyimleri ile boşanma süreci ilişkilerinde dindarlık faktörünü derinlemesine bir şekilde incelemek için nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma deseni uygulanmıştır.

7 Ali Yüksek, “İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, no. 32 (2014): 340–353.

8 Hacer Akıcı, “Türkiye’de Boşanmanın Dinî ve Psiko-Sosyal Sebepleri Üzerine Bir İnceleme” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012), 329.

9 Jean M. Blomquist, “Exploring Spiritual Dimensions: Toward a Hermeneutic of Divorce,” *Pastoral Psychology* 34, no. 3 (1986): 161.

Fenomenolojik araştırma yönteminde bireyler, kendi hayatlarında yaşadıkları deneyimleri kavramsal veya olgusal olarak aktarmaktadırlar. Araştırmacı, katılımcıların deneyimledikleri ortak olayları belirlemeye çalışır. Sonrasında ise edindiği bilgiler ile bir data oluşturur ve tüm bireylerin aktardıkları deneyimler ile bir öz elde eder. Bu tanılama onların “neyi” deneyimlediklerini ve “nasıl” deneyimlediklerini oluşturur.¹⁰

Katılımcıların Özellikleri

Katılımcıların yaş aralığı ortalaması 40-65 yaş olarak bulunmuş olup en genç olan 24 yaşında, en yaşlı olan ise 69 yaşındadır.

Katılımcılardan “düşünerek harcama yaparım” diyenler 13 kişi ile çoğunluğu oluşturmakta; “rahatça harcama yaparım” diyenler 5 kişi oranla ikinci sırada gelmektedir. “Temel ihtiyaçların dışında oldukça zor harcama yaparım” diyenler ise 2 kişi oranıyla son sırada yer almıştır.

Katılımcılar arasından lise ve dengi okula giden 7 kişi; lisansı bitiren 8 kişi; yüksek lisans yapan 3 kişi; doktora eğitimi alan ise 1 kişidir. Bir kişi ise ilkokul mezunudur.

Katılımcıların çocuk sayısına bakıldığında 9 kişi ile en fazla bir tane çocuk sahibi olanların ağırlıkta olduğu görülmektedir. İki çocuğu olan 3 kişi, üç çocuğu olan ise 2 kişidir. Altı kişinin ise çocuğu yoktur.

Yaşamlarının büyük bir bölümünü kentsel bölgede geçirmiş olan katılımcılar, birbirinden farklı mesleklere mensupturlar. Katılımcıların meslekleri (bir öğrenci hariç olmak üzere) kadınlardan; memur (1 kişi) öğretmen (2 kişi) muhasebeci (2 kişi) halkla ilişkiler uzmanı (1 kişi) sekreter (1 kişi) satış elemanı (1 kişi) direksiyon eğitimi öğreticisidir (1 kişi). Erkeklerin meslekleri ise memur (1 kişi) tüccar (2 kişi) öğretmen (2 kişi) emekli (2 kişi) emlakçı (1 kişi) mali müşavir (1 kişi) öğretim üyesi (1 kişi) şeklindedir.

Görüşmecilerin dini bilgi edindikleri yerler ağırlıklı olarak okul (9 kişi) ve aile çevresidir (9 kişi). Sonrasında ise dini gruplar gelmektedir (5 kişi). Bunu, araştırma ile öğrenenler (2 kişi) ve Kur'an Kursu (1 kişi) takip etmektedir.

Katılımcılar kendilerini çoğunlukla dindar (13 kişi) olarak algılamaktadırlar. Biraz dindar olanlar ya da kendilerini dindar olarak addetmeyip inançlı olarak görenler 5 kişidir. Kendilerini dini açıdan daha yeterli görenler ise 2 kişidir.

10 John W. Creswell, *Qualitative Inquiry And Research Design: Choosing Among Five Approaches* (Thousand Oaks, CA: Sage, 2007), 76.

Katılımcıların ailelerinin dindarlık düzeyine bakıldığında 12 kişi dindar, 5 kişi biraz dindar, 3 kişi ise çok dindar olduklarını belirtmiştir. Araştırmaya katılanlardan eski eşlerinin dindarlık düzeylerini tanımlamaları istenmiştir. Buna göre 9 kişi dindar, 8 kişi biraz dindar, 2 kişi dindar ve 1 kişi ise dindar değildir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Keeves ve Sowden'e göre (1994) görüşme tekniğinde araştırma deseni, verilerin toplanması, verilerin analizi ve bulguların özetlenmesi olmak üzere birbiri ile araştırma boyunca etkileşim halinde olan dört basamaklı bir süreç vardır. Görüşme tekniği, sahip olduğu sınırlılıklara rağmen diğer araştırma tekniklerinin veremeyeceği kadar özel, derin ve doğru bilgiler sunabilir.¹¹

Mülakat soruları, uzman kişilerin önerileri dikkate alınarak hazırlanmış; teorik çalışmalar ve ön görüşmelerden elde edilen bilgiler ile görüşme formu oluşturulmuştur. Mülakat süreleri ortalama 60- 100 dakika arasında değişiklik göstermiştir. Mülakatı kabul eden katılımcıların çoğunluğu evlilik ve boşanma deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde aktarmışlardır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Verilerin analizi ve yorumlanması, her nitel araştırmada olduğu gibi araştırmamızın en uzun süreci olmuştur. Mülakatlarda ses kayıt cihazı kullanılmış; kaydedilen sesler yazıya dökülerek incelenmiştir. Görüşme verilerinin analizinde içerik analizi uygulanmıştır.

İçerik analizi, farklı disiplinlerde birçok araştırma sorusuna yanıt aramak üzere kullanılan temel bir araştırma aracıdır. Bu araştırma yönteminin amacı, metne ilişkin tarafsız ve sistematik bilgi sunmayı hedeflemektedir.¹²

Araştırmamızda katılımcılara evlilik süreci, boşanma nedenleri ve dindarlık ile ilgili sorular sorulmuş; verilen farklı yanıtlar sonucunda kodlamalar oluşturulmuştur. Ortak kodlamalar temalandırılarak ortak görüşler tespit edilmiştir.

Nitel araştırmada araştırmacı tümevarımsal olarak verilerden elde ettiği sonuçlar üzerinden bilgi edinmektedir. Doğasında değişken süreçleri içerdiği için

11 Abbas Tümöklü, *Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* (İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık 2000), 557.

12 Abdullah Koçak ve Özgür Arun, "İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu," *Selçuk İletişim* 4, no. 3 (2006): 22.

nicel araştırma kadar durağan olmasa da nitel araştırmacılar da gözlem yaparken tutarlı/güvenilir bir şekilde yol almak ister.¹³

Görüşme tekniğinde güvenilirlik görüşmecinin niteliklerine bağlıdır. Görüşmeci özellikle sorunun farklı algılanmasını önlemek için soruları aynı biçimde, sözcüklerde değişiklik yapmadan sormaya dikkat etmelidir. Görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmalarda geçerlik, görüşme yapılan kişinin vermiş olduğu yanıtlara ve bu yanıtların analizi sonrasında okuyucuya sunulan bilgilere ve yargılara yönelik, görüşmecinin tutumudur. Ancak görüşmeciden elde edilen bilgilerin gerçekliği ve araştırmacının verileri doğru ve dürüstçe bir analiz süreci ile yönetip yönetmediği önemli bir geçerlilik sorunudur.¹⁴

Araştırma sürecinde din psikolojisi alanında uzman, nitel araştırmaya hâkim bir öğretim üyesi ile örnek bir mülakat uygulaması yapılarak çalışmanın %80 oranında güvenilirliği tespit edilmiştir. Ayrıca başka araştırmacıların talep etmesi ya da gelecekte başka bir araştırmada karşılaştırmalar yapmak amacı ile araştırmanın ham verileri saklanarak da dış güvenilirlik artırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın çalışma alanını İstanbul ilinde yaşayan katılımcılar oluşturmaktadır. Kadın ve erkek katılımcılardan onar kişi olmak üzere yirmi kişi ile görüşme yapılmıştır. Görüşmecilerin deşifre olmamaları için mesleklerinden yola çıkılarak kodlamalar kullanılmıştır.

Boşanma özel ve travmatik bir süreç olduğundan dolayı katılımcı bulmakta zorlanılmıştır. Katılımcıların özellikle kimliklerinin ifşa olmaması hususunda çok hassas oldukları görülmüştür. Bu nedenle yöntem olarak kartopu örneklem metodu ile bireylere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Kartopu veya zincir örnekleme nitel sosyolojik araştırmalarda yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Bu metot bazı karakteristik özelliklere sahip olanları araştırarak veya bilen kişiler arasından yapılan tavsiyeler yoluyla bireylere ulaşarak bir çalışma örneği sağlar. Bu nedenle, özel bir meseleyi ilgilendiren konular (uyuşturucu kullanan kişiler gibi) açısından uygun bir metottur.¹⁵

Çalışmanın bilimsel amaçlarla kullanılacağı, kimliklerin ve ses kayıtlarının ifşa edilmeyeceği açıklanarak gönüllü katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, Nisan 2017’de başlanılan mülakatlar Eylül 2017’de tamamlanmıştır.

13 W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1*, çev. Sedef Özge (Ankara: Yayınodası 2006), 1: 289, 297–299.

14 Tümüklü, *Eğitim Bilim Araştırmalarında*, 550–552.

15 Patrick Biernacki ve Dan Waldorf, “Snowball Sampling. Problems and Techniques,” *Sociological Methods Research* 10, no. 2 (1981): 141–142.

Bulgular

Evlenme kriterleri

Tablo 1

Evlenme Kriterleri

Evlenme Kriterleri	K	E	N
Âşık Olmak/hoşlanmak	6	2	8
Dış görünüş	2	6	8
Aileye Uygun Olması	2	2	4
Dindar olması	2	4	6

Katılımcıların eski eşleriyle evlenme nedenlerinden bir tanesi daha baskın olsa da birden fazla neden telaffuz edenler de olmuştur. Buna göre ilk sırada eski eşlerinin “dış görünüş”ü (8 kişi) ve “âşık olmak/hoşlanmak” (8 kişi) gibi nedenler yer almıştır. Bunu “dindar olması” (6 kişi) ve “aileye uygun olması” (4 kişi) takip etmiştir.

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların evlenme nedenleri arasında eski eşlerin katılımcılar açısından “dış görünüş”ün evlilik üzerindeki etkisi ilk sırada yer almaktadır. Özellikle erkekler için bu durum daha önemli görünmektedir:

“Güzel falan kapalı bir kız var... Ya affedersen ne işe yarıyorsa...” (E/38/Mali Müşavir).

“Yirmili yaşlarda maneviyatı göremiyorsun, güzellik ön planda olabiliyor...” (E/54/Emekli Tüccar).

Tabloya göre katılımcıların evlenme kriterleri açısından yine ilk sırada “âşık olmak/hoşlanmak” yer almaktadır. Kadınların eş seçiminde duygusal nedenlerin daha ağırlıklı olduğu görülmüştür:

“Fazla duygusal yaklaştım. Mantıklı seçim yaptığımı düşünmüştüm.” (K/35/Öğretmen).

“Ben ilk defa eşime âşık oldum.” (E/28/Tüccar).

“Âşk mesela... Ben ona âşık olarak evlenmişim...” (K/35/Memur).

Katılımcılar için ikinci sırada evlenecekleri eşin dindar olması vardır. Bu durum evlenilecek eşin dindar olmasının eş seçiminde önemli olduğunu göstermektedir:

“Ben çok dindar olduğu için evlendim...” (K/36/Halkla İlişkiler Uzmanı).

“Oradaki duruş, güzellik... Tesettür, duygusallığın bir çeşidi yani... Bizim dindar erkeklerin öyle bir ortamda duygusallığını oluşturan şeylerden birisi de bu oluyor yani...” (E/35/Öğretim üyesi).

“Tesettürlü, güzel bir hanımefendi ile evlenmek istiyordum.” (E/40/Öğretmen).

Katılımcıların tercihlerinde dördüncü kriter ise “aileye uygun olması” gelmektedir:

“... İkinci evliliğimde babamı yeni kaybetmişim ve çocuk sahibi olmak istiyordum; annem öneyak oldu.” (K/43/Direksiyon Eğitimi Öğreticisi).

“Ailemin de kabul edebileceği birisi olsun diye düşünmüştüm ve S... öyle bir insandı.” (K/35/Öğretmen).

Katılımcılardan bazıları ise karşı tarafın çok istemesi nedeniyle evlenmeyi kabul etmişlerdir:

“Zaten birbirimize hiçbir şekilde uygun değildik. Yani ne gerek varmış? Niye bu kadar kendimi yormuşum. Yani o çok diretti benim olmam için. Aslında ben istemedim. Çok diretti, çok ağladı, sızladı. Herkes onun tarafındaydı. Anneme yalvardı, ablama yalvardı; o çok diretti. Sadece o çok istiyor diye olabilecek bir şey miydi? Hani ben sevgisini sevdim herhâlde.” (K/36/Öğretmen).

K/46/Sekreter nişan döneminde evleneceği kişinin alkolik olduğunun farkına varmış ancak toplumsal baskı nedeniyle evlilikten vazgeçmemiştir:

“Ben nişanlıyken tam olarak fark ettim... 92’li yıllardan bahsediyoruz... Bunun ciddi bir problem olduğunu... Rizeliyim ben teyzemin yanında kalıyorum... Ailede hiç nişan atan kız yok şimdiki aklım olsa hiç umurumda değil... Çünkü boşandığımda da çok yargılandım...” (K/46/Sekreter).

Bununla birlikte iki evlilik yapan bir kadın katılımcı ilk evliliğinde âşık olmuş; bu durum aldatma ile bitince ikinci evliliğini ailesinin teşvikiyle yapmıştır. Ancak iki evlilik de boşanma ile bitmiştir:

“Açıkçası ilk evliliğim, aşk evliliği yapmıştım... Ondanda çok hayal kırıklığına uğradığım için... Birincisini sevdim de ne oldu? ... Aynen böyle oldu; ama iyi bir insan... Aşk evliliği değildi, mantık evliliği idi ama demek ki öyle de olmuyor...” (K/43/Direksiyon Eğitimi Öğreticisi).

Katılımcıların evlenme yaşına bakıldığında, 19-24 yaş arası 8 kişi, 25-30 yaş arası 9 kişi, 30-40 yaş arası ise 3 kişidir. Katılımcıların evli kalma süresi ise 1-5 yıl arası 7 kişi, 6-10 yıl arası 4 kişi, 11-20 yıl arası 7 kişi ve 20-40 yıl arası ise 2 kişidir. Buna göre katılımcılar ağırlıklı olarak ilk beş yıl içerisinde veya 11-20 yıl arasında boşanmışlardır.

Boşanmaların en az olduğu süreç ise 20-40 yıl arasında olmuştur. Çiftlerin uzun yıllar sonunda birbirlerine bağımlı olmaya başlamaları, karşılıklı olarak beklentilerin azalması ve yaşlılık bunda etken olabilir. 6-10 yıl arası boşanmaların daha az olması çocuk sahibi olmaları ve onların büyümeleri ile ilgilenmek veya büyümelerini beklemek ile ilgili olabilir:

“Çocuklarım büyüsün diye bekledim.” (K/43/Direksiyon Eğitimi Öğreticisi).

“Kızımın büyümesini bekledim.” (K/35/Memur).

Bulgulara göre katılımcıların evlenme kriterleri arasında duygusal nedenlerin ön planda olduğu görülmektedir. Kadınlar açısından âşık olmak/hoşlanmak; erkekler açısından ise “dış görünüş” ilk sıralarda yer almaktadır.

Boşanma Nedenleri

Tablo 2

Boşanma Nedenleri

Boşanma Nedenleri	K	E	N
Aldatma/aldatılma	5	4	9
Sorumsuzluk	5		5
Psikolojik Şiddet	2	2	4
Fiziksel Şiddet	3	1	4
İletişimsizlik	3	2	5
İlgisizlik	2	4	6
Saygısızlık		3	3
Kıskançlık		3	3
Ekonomik Nedenler	2	3	5
Eşin Ailesi	1	1	2

Tabloya göre en fazla ayrılma nedeni olarak “aldatma/aldatılma” (9 kişi) görülmektedir. Sonrasında ise “ilgisizlik” (6 kişi), “iletişimsizlik” (5 kişi), “sorumsuzluk” (5 kişi) ve “ekonomik nedenler” (5 kişi) gelmektedir. Diğer önemli nedenlerin ise “psikolojik şiddet” (4 kişi), “fiziksel şiddet” (4 kişi), “saygısızlık” (3 kişi), “kıskançlık” (3 kişi) ve “eşin ailesi” olduğu görülmüştür (2 kişi).

Araştırmamızda boşanma nedenlerinin ilk sırasında aldatma/aldatılma olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar arasından beşi kadın ikisi erkek olmak üzere yedi kişi aldatıldığı için boşanmış; iki erkek katılımcı ise eşlerini aldatmaları sebebiyle boşanmışlardır:

“Benimle evliyken B... nın kırkı çıkmadan bir kadınla olmuş, abim görmüş ve konu kapatılmış. Sekiz yıl sonra yine böyle oldu zaten sonra davayı açtı ve gitti... Aldatma da... (Kayınvalidesi) tanışmışlar kızla beraber yemeklere çıkmışlar bu olayın içindeymiş zaten.” (K/41/Satış elemanı).

“Evden o gitti çünkü ben onun mesajlarını yakaladım o da gitmek durumunda kaldı... Bir erkek aldatıyorsa kesinlikle bitireceksin yani çünkü ona yol veriyorsun o tekrar yapıyor.” (K/36/Muhasebeci).

“2009 yılında konuştuğu birisi olduğunu öğrendim... Yatağını ayırmıştı... O yüzden boşanmak isteyen hiçbir kadına ısrar etmeyin diyorum. Kadın beyninde bitirdiyse onu zorlarsan hataya düşüyor. Hataya düşürme ne yaparsa yapsın, cehennem olsun...” (E/38/Emlakçı).

Katılımcıların aktardıklarından yola çıkarak aldatma olaylarında sosyal medya ve iletişim araçlarına da başvurulduğu söylenebilir:

“Benimki fazla kaptırdı kendisini dışarıya. Bir de internete fazla kaptırdı kendisini. Sürekli oyun, sürekli başka şeyler... Mesajlarını yakaladım o da gayet açık ve net mesajlardı.

Mesajları okudum, okuduktan sonra da kabullendi itiraz edemedi...” (K/36/Muhasebeci).

“Çocukluk arkadaşıyla nasıl irtibata geçti?

Facebook üzerinden... İşte yatağı ayırdığımız dönemlerde tıkr tıkr bilgisayar sesi geliyordu. Saat bir- bir buçuğa kadar klavye sesleri geliyordu.” (E/38/Emlakçı).

“Mesajlarını falan yakaladım. Tabi inkâr etti ama yani...” (K/43/Direksiyon Eğitimi Öğreticisi).

Katılımcılar açısından boşanma nedeni olarak ikinci sırada ilgisizlik yer almaktadır:

“Adam o kadar ilgisiz ki karım hasta olmuş ne olacak? Adam onu bile iplemeydi.” (K /35/memur).

Bir erkek katılımcı ise eski eşini, ev içerisinde cezbedici giyinmediği için eleştirmiştir:

“Eşimim hatalı olduğu durum bana sorsan benim ilgimi cezbedecek çok böyle... Dışarıya karşı, bir iş ortamına giderken yani bir saat süslenmeye vakit ayıran bir insanın evde o özelliği yoktu. Bence hatalıydı yani.” (E/36/Öğretmen).

Katılımcılar açısından boşanma nedenlerinden “ilgisizlik”ten sonra “iletişimsizlik”, “sorumsuzluk” ve “ekonomik nedenler” gelmektedir. Özellikle kadınlar eski eşlerinin sorumsuzluklarından şikâyet etmektedir. Ancak bu konuda işlerin çoğunu üstlendikleri için kendilerini de eleştirmişlerdir:

“...Çok sorumsuz bir insandı yani sürekli borcumuz oluyordu; ama neye olduğunu bilmiyordum. Elektrik faturası, su faturası ödemezdi ama sürekli borcumuz vardı yani sürekli... Ve sorunlar zaten bundan dolayı çıkıyordu nereden geliyor bu borçlar diye.” (K/36/Öğretmen).

“Ödemelerimde düzenliyimdir; o hiç düzenli değildir yani çok önemsemez. Bir tek çocuklarını önemser. Bir de playstation oynamayı sever...” (K/43/Direksiyon Eğitimi Öğreticisi).

“Bana sonradan ‘Ailede bana tembel derler’ dedi. ‘Peki, senin ailede böyle bir lakabın var. Bana neden önceden söylemedin?’ dedim. Babası kanserdi. Bana diyordu ki ‘Babamı yıkıyorum. Babam hasta, yatalak.’ ben de ne kadar güzel, babasına karşı merhametli, sorumluluk sahibi bir insan (diyordum)...” (K/36/Halkla İlişkiler Uzmanı).

Son yıllarda boşanma nedenleri arasında yer alan iletişimsizliğin araştırmamızda da önemli bir neden olduğu görülmüştür:

“Hiç kimseyle iletişim kuramayan bir insandı... Konuşmazdı, az konuşurdu... Benim eşim karşıma çıktığında görüştüğümde hala evli bir adammış. Benim bundan haberim hamileliğimde ortaya çıktı... Çok sonraları benim evime icra geldi eski karısı icraya vermiş bunu... O şekilde haberim oldu.” (K/35/Memur).

“Babamın cenazesinde ayrıldım, vefat ettiği gün ayrıldım... Babamı defnedeceğiz, ben de oğluyum, Karacaahmet’te yer aldım. Bu yüzden tartıştı benimle. 9 bin TL verdim... ‘Bu parayı nasıl verirsin?’ dedi. ‘Ne parası?’ dedim. Ben farkında değilim ki... Parayı da

görmüyorum, dünya durmuş... ‘Hayır! Alamazsın!’ dedi. Dedim ‘Bana bak! Kendine gel! Hiç mi utanmıyorsun?’ Meğer kadıncağızda onlar yokmuş maalesef...” (E/38/Mali müşavir).

“Bir gün bana ‘Evlilikte problem var mı?’ diye sordu. Ben ‘Yok.’ deyince çok şaşırıldı. O konuşmazdı, duygularını konuşarak ifade etmezdi.” (E/42/Memur).

“...Kendisi küs olmak isterdi, böyle polemikleri seviyordu.” (K/48/Muhasebeci).

“Paylaşmadım, direk ona söyleyebileceğim şeyler vardı ama konuşmadım...” (K/48/Muhasebeci).

Tabloya göre “fiziksel şiddet” ve “psikolojik şiddet” boşanma nedenleri arasında dördüncü sırada yer almaktadır:

“Son bir yılda zaten şiddet oldu... Hem sözlü hem fiziksel olarak çok fazla şiddet vardı. Çok hakaret ediyordu aşırı derecede. Sonrasında şey oldu (başka bir kadın) ... Yani birkaç yerden duydum zaten. Ben de hani o zamanlar hani kulağımıza artık gelmeye başladı... Çok sorumsuz bir insandı yani.” (K/36/Öğretmen).

“Nadir zamanlarda benden şiddet gördü... Psikolojik şiddet vardı benim tarafımdan. Hayatı boyunca kadına vardı... Aradan on yıl geçtiği için rahatlıkla söyleyebilirim; evet doğrudu (aldatma)...” (E/54/Emekli Tüccar).

“Kızıma üç aylık hamileydim intihara kalktım, zor kurtardılar... Kızım mucize çocuktu üç kere kanama geçirdim. Tekmeledi beni... Dövdü, tekmeledi beni... Şeye takılmıştı “bu çocuğu kimden yaptın?” düşürtmeye çalışıyordu... Tek derdi akşamları içmekti. Haftanın beş günü içerdi...” (K/46/Sekreter).

“Kıskançlık, dayak, aldatma hepsi vardı bizde...” (K/43/Direksiyon Eğitimi Öğreticisi).

“...Çünkü ben belli bir dönem çok ciddi fiziksel şiddete varan hadiseler gördüm.” (E/35/Öğretim Üyesi).

Ekonomik problemler de boşanma nedenleri arasındadır:

“Çok büyük bir ev almıştık. Birtakım harcamaları kontrol edemez hale geldik. Kredileri ödeyemez hale geldik. Bir dönem iş hayatında da sorunlar çıktı... Bunu herkese yaşatmamak lazım... Ben kendime bir yol çizdim işte ben kendim çözmeye çalışıyorum.” (E/69/Emekli İşletmeci).

“Maddi nedenlerden... Onun için direndik ama...” (E/36/Emlakçı).

“Ekonomik sorunlarda özellikle sorunlar çıkmıştı.” (E/53/Tüccar).

“Saygısızlık” ve “kıskançlık” katılımcılar açısından boşanma nedenleri arasındadır. Özellikle erkek katılımcılar, eski eşlerinin saygısız olduklarından bahsetmiştir. Kendilerine karşı saygılı olmadıkları, küçümsedikleri için rahatsız olduklarını dile getirenler olmuştur:

“...Yeteri kadar saygılı değildi bence... Belki de ben ailemden öyle gördüğüm için öyle söylüyorum, bilmiyorum. Bir tartışma ortamında mesela üste çıkmak için çok zorluyordu; haklı da olsa haksız da olsa... Benim ailemden gördüğüm, annem susardı mesela... Belki de onu bekledik, onu istedik... O da belki ailesinden görmedi, başka şeyler gördü.” (E/28/Tüccar).

“Kendisi bencildi. Benim görüşlerime, fikirlerime, o anki tepkilerime değer vermiyordu. Mesela ben ‘Bir yere gidelim.’ diyordum. O, ‘Şuraya gidelim.’ diyordu. Ben de okey diyordum, ısrar etmiyordum... Böyle küçük küçük şeyler, daha sonra hayatımdaki önemli kararları da etkiledi.” (K/36/Halkla İlişkiler Uzmanı).

Bu nedenler ile birlikte eski eşlerinin yaptıkları hataların nedenini karakterlerine ve psikolojilerine bağlayanlar vardır. Ayrıca eski eşlerinin aileleriyle ilgili problemleri olduğunu belirten katılımcılar olmuştur. Ebeveynleriyle mesafeli olduğunu aktaranlar olmakla birlikte ailelerine karşı zaafı olanların ve evliliklerinde onları örnek alanların olduğu görülmüştür:

“Anne çok baskıcı, gelenekçi, baba alkolik... Anneye karşı aşırı bir zaafı var ve anne hep bastırmiş bunu...” (K/46/Sekreter).

“Babasını hep örnek alıyordu, sürekli bir takdir bekliyordu. Takdiri göremedikçe kendince çabalıyordu ama yani karşılığını göremedikçe hırçınlaşıyordu... Beni ve ailesini ayrı tutmadı. Ailesine karşı öfkesini bana da yöneltmişti. Hep *siz* diye konuşuyordu... Sadece benimle ilgili bir sorunu yoktu; annesi, babası... Hepsini bize karşı yapıyordu. Ya da bunlar bizim canımızı daha çok yakacağı içindi. Ya da belki içinde böyle bir hayat yaşama isteği vardı. Ama hep bir onay beklediği için o yönünü ortaya çıkarmıyordu ama tamamen ‘Gemileri yaktım, ben buyum!’ gibi bir sürece girdi.” (K/24/Öğrenci).

“Babası ile hiç samimi değildi; kopukluk vardı... Hep kopuktu. Sevgisizlik olduğu için bunlar oldu... Öldüğü gün bile ağlayamamış...” (K/41/Satış elemanı).

“Baba sadece kendisini düşünüyormuş. Çocuklarıyla hiç ilgilenmemiş. Anne de o ortamda çocuklarını yetiştirmeye çalışmış... Gücünün yettiği kadar... Dengesizliği, sevgisizliği buradan geliyor... Baba, kötü örnek olmuş... Ben babadan kaynaklandığını düşünüyorum... Anneye ‘siz’ diyen bir insanla evliydim ben...” (K/48/Muhasebeci).

“Annesi ile iletişimi çok yok...” (K/36/Muhasebeci).

“Annesi, babası zaten beş yaşına kadar bakmamış ona. Babaannesi büyütmüş...” (K/35/Memur).

“Annesi ile çok kuvvetliydi ilişkileri. Babası ile nispeten daha zayıftı. Babasının bir saygınlık problemi vardı... Gerekli saygıyı görmediğini düşünüyorum babasının. Anne hâkimiyeti vardı evde. (E/35/Öğretim üyesi).

“Eşim de annesinin bir kopyası gibi...” (E/40/Öğretmen).

“Onun annesi daha baskın bir karakter. Benim de babam baskın bir karakter. O annesi olmaya çalıştı, ben de babam olmaya çalıştım.” (E/28/Tüccar).

Katılımcılardan bazıları, eski eşlerinin psikolojik sorunları olduğunu aktarmıştır. Çoğunlukla boşanma sürecinde veya sonrasında profesyonel yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte eski eşlerinde karakter sorunu olduğunu ifade edenler de söz konusudur:

“Çok büyük bir travma geçirdi. Babasını kaybetti. Onu yaşadı. Hayatımdaki tüm kadınlarda baba travması vardı. Ya ölmüştür ya alkoliktir bunu gibi... Evliliğimin ikinci ayında “Sana baba diyebilir miyim?” demeye başlamıştı... Çok meşhur üç tane psikiyatra götürdüm ama bir tanesi epilepsi teşhisi koydu... Gece üçte ağzı burnu kayıyor, panik oluyor, ambulans geliyor eve... Çözüm bulamıyorum... Ciddi psikolojik sorunları vardı...” (E/42/Memur).

“Karakter sorunu ile alakalı sorunlar yaşadım... Onun suratsızlığını, iletişim kuramamasını, basiretsizliğini, bir baltaya sap olamamışlığını, ilerleyememesini çektim.” (K/35/Memur).

“Değişken, oturmuş bir karakteri yok aslında. Kadınlar açısından daldan dala konan birisi...”

Ondan da (ikinci eş) ayrıldı zaten, ondan da çocuğu var...” (K/41/Satış elemanı).

“Bence erken yaşta evlilikten dolayı kişilikte oturmayan şeyler olduğunu düşünüyorum... Hayatına giren insan benden çok farklı biriydi. Yani tesettürlü değildi, alkol kullanan biriydi. Onunla birlikte alkol de kullanmaya başladı. Tamamen yaşam tarzını değiştirme şeklindeydi onun için.” (K/24/Öğrenci).

“Kendisine de dedim ‘Sen sahtekârsın! Dışarıdayken çok farklısın, evdeyken çok farklı... Özünde problemler var.’ dedim...” (K/36/Halkla İlişkiler Uzmanı).

“Depresyon ilaçları kullanıyor... Cinsel yaşamdan çok hoşnut olmayan bir bayandı; ben ilkin anlayamadım... Cinsellik konusunda %20’lik bir durum... Üç yıl önce Kur’an kursu öğretmeni çok iyi bir insan (ile tanıştım) ... Oğlumla da tanıştırdım... O da yedi, sekiz yıl aradan sonra yaptım... O gün evlilik kararı alacağız... Eşim beni aradı. İşte bana döneceğini söylüyor, allak bullak oldum... Bu sefer (eski) eşimi aldım aile terapistine götürdüm. Hocam ağlıyor, sızlıyor... Sonunda dedi ki: ‘Ben yapamayacağım.’” (E/40/Öğretmen).

“Bu gençliğini yaşayamamış... 23 yaşındaydı... Erkek arkadaşı olmamış, elini bile tutan olmamış... Hayatı bunlardan ibaret zannediyor. Düşün, beş vakit namaz kılan bir insan... En sonunda açıldı, saçıldı, alkol içmeye başladı... Evin içinde içki içmeye başladı. Tahammül edemeyecek seviyeye getirdi işi... 2009 yılında konuştuğu birisi olduğunu öğrendim.” (E/38/Emlakçı).

“... Mükemmeliyetçiydi, hiçbir şeyi beğenmiyordu, mutlu olmuyordu.” (E/35/Öğretim üyesi).

Aile içi sorunlarda eşin ailesinin de etkisi olabilmektedir. Hatta bu durum boşanmalara neden olabilmektedir:

“Keşke normal bir kayınvalidem olsaydı...” (K/35/Memur).

“Biz kayınvalide yüzünden boşandık...” (E/41/Öğretmen).

“Tamamıyla annesi (yönlendiriyordu) kızcağızı... Kızcağızın yapısı bozuk ama temel bozuk. Kızcağızı yetiştirememişler.” (E/38/Mali Müşavir).

“Annesinden dolayı mutsuzluk vardı... Annesiyle ilgili problemler vardı zaten çalkantıdaydı (evlilik). Annesi karıştırıyordu, istemiyordu beni sorunlar çıkartmaya çalışıyordu.” (K/41/Satış Elemanı).

Bulgularda görüldüğü üzere aldatma/aldatılma, ilgisizlik ve iletişimsizlik boşanma nedenlerinin başında gelmektedir. Ayrıca kadınların erkeklere oranla eski eşlerinin sorumsuzluklarından daha fazla şikâyet ettikleri görülmüştür. Sorumsuz olan eşler çoğunlukla ev ile ilgili (faturalar vb.) işlerle ilgilenmemişlerdir. Bu nedenle bu görevleri de kadınlar üstlenmişlerdir. Boşandıktan sonra ise kadınlar tüm işleri kendi üstlerine aldıkları için pişman olduklarını aktarmışlardır. Sorumsuz olan erkekler, genelde ya çocuklarına veya eşlerine karşı ilgisiz davranmışlardır. Bu ilgisizlik iki taraf arasında iletişimsizliğe yol açmıştır. Erkekler ise eski eşlerini saygısız oldukları için eleştirmişlerdir. Ayrıca karşı tarafın psikolojik problemleri olması veya evliliklerinde anne/babasını rol model alması yaşanan problemlerin arındaki nedenlerdendir.

Boşanma Sürecinde Çözüm Arayışı

Katılımcılardan bazıları eşleri ile aralarındaki sorunları çözmek için farklı yollara başvurmuştur:

“Çok meşhur üç tane psikiyatra götürdüm ama bir tanesi epilepsi teşhisi koydu. Bu hastalık sürecinde üç doktordan birisini tercih etmesini istedim. Her hafta terapiye gittik.” (E/42/Memur).

“Şöyle şahsi olarak o psikiyatriste gitmişti. Bende psikiyatriste gitmiştim. Ben de antidepresan kullanmaya başlamıştım.” (E/35/Öğretim üyesi).

“Ben çok konuştum. Kayınvalidem söylediğim zaman bizi aile terapistine götürdü. Ailem öğrenip ‘Kendine gel!’ falan demesi... Kendi annesi terapistte götürmek istediği zaman... Bu iyice hırçınlaştı...Kendi pislikleri çıktı ya ortaya... “ (K/36/Halkla İlişkiler Uzmanı).

“Evlilik danışmanına da gittik ama...(olmadı).” (K/35/Öğretmen).

Evlilik sürecinde yaşanan problemler, sosyal çevre ile de çözüme kavuşturmaya çalışılmaktadır.¹⁶ Mülakatlara bakıldığında çözüm için en fazla araçlara başvurulduğu görülmektedir:

“Amcam geldi Bahçelievler’e. ‘Kızım evlilik sözleşmesi yapalım. Ben de şahit olayım.’ dedi. ‘Kâmil yine yanlış yaparsa...’ Yanlış dediği de borç. ‘O zaman ayrılırsın.’ ‘Yok amca.’ dedi...” (E/38/Emlakçı).

“Artık biz kendimiz çözememiştik. Konuşuyoruz ama annem aracı olarak... Annemle iletişimi iyiydi... Ama o zaten kafasında bitirip hayatına başkasını aldığı için o yüzden çözüme yanaşmamış... Bunları daha sonra öğrendim yani.” (K/24/Öğrenci).

“Anneler, kayınvalide tarafı çok araya girmek istediler...” (K/43/Direksiyon Eğitimi Öğreticisi).

Bununla birlikte iki katılımcı, çözüm için büyü yapan kişilere gittiklerini anlatmıştır:

“Çözüm olarak kayınvalidemler ‘Paşabahçe’de bir hoca varmış.’ dedi. İnanmayarak gittim. ‘Büyü yapılmış’ dedi. Ulan babasına da mı yapılmış, amcasına da mı yapılmış? Senden soğutmuşlar, bilmem ne... ‘Saçını kes’ dedi... Kestim, görümceme verdim. Bir şeyler yazmış... Yastığının altına koysun, muhabbet büyüsün... Adamlar muhabbetimiz olmadı ki hiç... (gülüyor). Kötü enerji nazar, büyü de yapılyordur ama bir insanın alkolden kurtulması irade ile alakalı bir şey” (K/46/Sekreter).

“Eşime, çocuğuma hayırlısıyla kavuşmak dileği... Hocalara, büyücülere falan ‘Bize büyü mü yaptılar?’ gibisinden gittim. Size büyü yapılmış, o yapılmış falan hepsi de sahtekârmış... Dört, beş bin TL de oralara para verdik. Parası önemli değil de ben kendime çok gülüyorum. Bir de inançlı bir insanım.” (E/40/Öğretmen).

Bulgulara genel olarak bakıldığında katılımcılar arasında evliliklerini devam ettirmek için farklı çözüm yollarına başvuranlar olmuştur. Katılımcılardan bazıları psikiyatriste gitmiş, antidepresan kullanmıştır. Birlikte aile terapistine gidenler,

16 Buket Çakır, “Modernleşme Sürecinde Türkiye’de Evlilik Kurumunun İşleyişi ve Boşanma Eğilimlerinin Seyri” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 282.

kendilerinden feragat edenler; aileyi kurtarmak için kendi alışkanlıklarından taviz verenler de söz konusudur. Bu çözüm arayışları arasından katılımcıların en çok arabulucu talebi olduğu dikkat çekmiştir.

Boşanmaların Önlenmesinde Dindarlığın Rolü

Tablo 3

Boşanmaların Önlenmesinde Dindarlığın Rolü

Boşanmaların Önlenmesi ve Dindarlık	K	E	N
Dindarlık Boşanmayı Önlemez	5	6	11
Samimi Dindarlık Boşanmaları Önler	2	1	3
Dinimizde Boşanmak Helaldir	1	3	4
Ahlaklı Olmak Boşanmaları Önler	4	3	7
Dindarlar Daha Mutsuzdur		1	1

Boşanmaların artışı ile ilgili temel sebeplerin bilinmesi gerekmektedir.¹⁷ Bununla ilgili olarak katılımcılara boşanmaların önlenmesi ve dindarlığın rolü ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların evlenme gerekçelerine baktığımızda dış görünüş, âşık olmak/hoşlanmak gibi duygusal nedenlerin daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak katılımcıların çoğunluğu boşanmaların önlenmesi için evlenilecek kişinin ve hatta ailesinin daha iyi tanınması gerektiği ile ilgili daha mantıksal gerekçeler öne sürmüşlerdir:

“Ailesinin araştırılması gerekiyor... Büyüme şeklinin bilinmesi gerekiyor. Çocukluğundan itibaren psikolojisinin araştırılması gerekiyor...” (K/41/Satış elemanı).

“... Ailenin yetiştirme tarzı çok önemli... Evlilikte önemli olan saygı ve dürüstlük... Sevgi zaten olmasa insanlar birlikte olmaz. Erkek de saygı duyacak ve dürüst olacak...” (K/48/Muhasebeci).

“Tedavi olmadan evlenilmemeli.” (E/42/Memur)

“...İnsanlar birbirlerine meşru çerçevede iyi tanınmalı. Yani hayata bakış açıları bir mi, zevkleri bir mi, hobileri bir mi, aile tarzları bir mi, adetleri görenekleri, gelenekleri bir mi bunları çok iyi irdelemeliler. Çünkü bunun evlendikten sonra düzelebilecek bir şey olduğunu düşünmüyorum.” (E/35/Öğretim üyesi).

“Evlilik denen şey sadece aşkla yürümüyor. Ailenin, arkadaşlarının, dünyaya bakışının uyması lazım.” (K/35/Öğretmen).

Katılımcıların dindarlık ve evlilik ile ilgili yorumlarına bakıldığında, tabloya göre “dindarlık boşanmayı önlemez” (11 kişi), “ahlaklı olmak boşanmaları önler” (7 kişi), “dinimizde boşanmak helaldir” (4 kişi), “samimi dindarlık boşanmaları önler” (3 kişi), “dindarlar daha mutsuzdur” (1 kişi) gibi yorumlar yapmışlardır.

17 Hacer Akıcı, “Türkiye’de Boşanmanın Dinî,” 324.

Tabloya bakıldığında katılımcılar ağırlıklı olarak “dindarlık boşanmayı önlemez” fikrini öne sürmüşlerdir:

“Dini tam olan erkek de erkek dini tam olmayan da... Benim dinimde dört kadın der bir şeyler bulur. Aldatmaya da kılıf bulur başka bir şey de kılıf bulur... İşte yeri geldiğinde dövebilirsin der. “ (K/43/Direksiyon Eğitimi Öğreticisi).

“Benim için iyi bir Müslüman, sözüne güvenilen adamdır, milletin karısına, kızına bakmayan adamdır, dedikodu yapmayan kadındır... Namaz kılan, oruç tutan gibi o tarz dindar erkeklerle öyle olmayan erkekler arasında hiçbir fark olmadığını gördüm. Ben tekrar evlilik yaparsam, namaz kılip kılmaması içki içip içmemesi bunların hiçbirisine bakmayacağım.” (K/35/Memur).

“Erkeğin kadına daha fazla anlam yüklemesinden kaynaklanıyor. O yüzden boşanmalar artıyor. Dolayısıyla ben bunu yapan kesimin, daha fazla dindar kesim olduğunu düşünüyorum. E diyor ki ‘benim annem babama hizmet ediyordu’; ama senin annen çalışmıyordu. Senin annen akşama kadar evdeydi. Senin annenin yapması gereken tek iş buydu. Şimdi ben akşama kadar çalışıyorum, yoruluyorum. Kadın bir yerden sonra tükenir. Zaten erkekten daha zayıf, korunmaya muhtaç zaten adı üstünde kadın.” (K/36/Öğretmen).

“Merhamet ve benzeri her şey insani bir davranıştır... Dindarlık Allah’a olan ibadet şekli ve benzeri faaliyetlerdir... Bunların dindarlık ile ilgili olduğunu bağdaştırmıyorum. Bunların insani özellikler olduğuna inanıyorum.” (E/28/Tüccar).

“Dindar insanlar daha mutsuz olurlar. Gerçek dindar değildirlar.” (E/42/Memur).

Katılımcılardan bazıları ise dindar olmanın boşanmaları önlemeyeceğini; çünkü dinin boşanma konusunda herhangi bir şekilde engel olmadığını belirtmiştir:

“İslam’da kutsanmış hiçbir şey yoktur; onlar uydurulan din... Eşine saygı duymazsan, iyi davranmazsan istediğin kadar dindarım de. O kadını aşığıldadığın zaman evlilik yürür mü? Ben o kadını aşığıldadığım zaman (eski eşi), psikolojik şiddet uyguladığım zaman kendimi İslamcı olarak görüyordum.” (E/54/Emekli Tüccar).

“Boşanmaya Allah zaten izin vermiş... Boşanan bir kadınla evlilik yapıyor peygamberimiz...” (K/35/Memur).

“Sabır, sabır, sabrın sonu selamettir, cennettir... Sen o kadar sabrettin diye cennete gideceğini mi sanıyorsun? Bu adamın dayaklarına, küfürlerine, hakaretlerine, o şiddete maruz kaldın... Bence tam tersi, sen bunu niye kendine yaptın diye sana öbür tarafta sorarlar... (K/35/Memur).

Bu görüşlere göre İslam dininde boşanma helal olduğu için dinin, boşanmaları önleme konusunda herhangi bir işlevi yoktur. Bununla birlikte bazı katılımcıların bu görüşü desteklemesinde kendilerinin de boşanmış olmaları ihtimali göz önünde bulundurulabilir.

Katılımcılar genel olarak samimi dindarlığın ve ahlaklı olmanın evliliği devam ettirmede etkili olabileceğini belirtmiştir. Samimi dindarlıktan kastettikleri; kişide Allah korkusunun olması ve yine güzel ahlaka sahip olmasıdır:

“Önler, gerçekten dindar olabiliyorsa önler. Allah’tan korksun yeter yani... Dindarlık sadece kendine dindar değildir, bu bir hayat tarzıdır. İş yerinde birisinin kuyusunu kazıp ya

da anasıyla beni çekiştirip akşam benimle yatmasın yani ikiyüzlü olmasın.” (K/36/Halkla İlişkiler Uzmanı).

“Karşımızda güya kapalı olarak gördüğümüz bir zavallı (eski eşi) ... Din, ahlaktır. Bu toplumsal ahlak geliştiği zaman olabilir... İbadeti bir insanın zayıf olabilir, ihmalkâr davranıyor olabilir. Dört dörtlük ibadetini yaptığını düşünün bir insanın; ama hırsız olur, arsız olur. Bu din değil din adı altında bir avuntu bence.” (E/38/Mali müşavir).

“Toplumdaki dindar algısının ve bu dindarlığın çok derinlikli bir dindarlık olduğunu düşünmüyorum ve bu dindarlığın bunun boşanmaları önleyeceğine inanmıyorum. Ama hakiki manada biraz daha derinliğine inen bir Müslümanlık sahibi insanların oluşturduğu bir evlilik... Kişide bitmez, iki tarafın ailesinden de neşet eden bir özellik olursa; iki kişi böyle bir ortamda yetmişse onların ayrılması zor olur. Ama salt manada dindarlığın boşanmaları engelleyeceğini düşünmüyorum. Allah’ın ahlakıyla ahlaklanmak yani (gerekli).” (E/35/Öğretim üyesi).

“Dindar olmak; ama parantez açalım, samimi olmak... Kıldıği namazda Allah’a karşı samimi olmak...” (E/38/Emlakçı).

Sonuç olarak katılımcılar toplumsal dindarlık algısından çok kişisel ahlakın boşanmaları önleyebileceğinden bahsetmişlerdir. Bu görüşte olmalarının en önemli nedeni ise eski eşlerinin yaşantıda ahlaklı olmamalarından kaynaklanmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Anne, baba ve çocuklardan oluşan doğal, sosyal bir grup olan aile, geçmişten günümüze kadar yaşanan toplumsal değişimler ile şekillenmektedir.¹⁸ Çağımızda küreselleşme, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, tüketim kültürü ve bireyselleşme aile kurumunu etkilemektedir.¹⁹ Yaşanan bu tür sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmeler aile yapısında değişime neden olmakta; aileler geniş aileden çekirdek aileye doğru evrilmektedir.²⁰ Bu tür toplumsal değişimler aile açısından olumlu olabildiği gibi olumsuz yönde de olabilmektedir.²¹

İletişim, bilimsel bilgi ve teknoloji alanında olağanüstü gelişmeler, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda büyük bir etki yaratmakta; bu oluşumlar, sosyal hayatı, insan ilişkilerini ve dolayısıyla aileyi derinden etkilemektedir.²² Günümüz toplumlarında bireyselleşme ile birlikte yapılan yasal düzenlemeler, ahlaki ve kültürel değerlerin değişmesi, aile birliğinin korunmasına yönelik dini inanışların

18 Mustafa Kemal Karabacak, “Aile İçi Çatışma ve Anlaşmazlıkların Çözümünde Dini Danışmanlığın Önemi,” (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2015), 121; Lütfi Sezen, “Türkiye’de Evlenme Biçimleri,” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 11, no. 27 (2005): 185.

19 Akıcı, “Türkiye’de Boşanmanın Dinî,” 324-333.

20 Battal, *Boşanma Sebepleri*, 210.

21 Güneş, “Boşanma Sürecindeki Eşlerin.”

22 Şentürk, “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler,” 7.

çözölmeye uğraması ve boşanmanın artan toplumsal kabulü gibi nedenler bireyler için boşanmanın önünü açarken, boşanma oranları da dünya çapında yükselmektedir.²³

Boşanmanın bireylere yönelik maddi ve manevi açıdan olumsuz etkileri olmaktadır. Boşanan bireyler psikolojik açıdan zorluklar yaşadıkları gibi sosyal çevrelerinden dışlanmaya veya baskıya maruz kalabilmektedirler. Acar'a göre özellikle boşanmış kadınlar yargılanma ve taciz gibi tutumlarla karşılaşabilmektedir.²⁴ Ancak boşanmanın olumsuz etkileri en fazla çocuklarda görölmektedir. Bu nedenle, boşanma sebeplerinin belirlenmesi, aile birliğinin korunması için önleyici çalışmaların yapılması günümüzde artan boşanmaların azalmasında ve çocuklar açısından faydalı olacaktır.²⁵

Evlenme ile boşanma deneyimleri arasındaki ilişkilerde dindarlık faktörünün incelendiği araştırmamızda on kadın ve on erkek olmak üzere boşanmış yirmi kişi ile mülakat yapılmıştır. Görüşme yaptığımız katılımcıların çoğunluğu yetişkinlik döneminin orta yaş evresinde; eğitim düzeyi yüksek; hayatlarının çoğunluğunu İstanbul'da geçirmiş ve belirli mesleklere sahip olan kişilerdir. Kadın katılımcılar arasında özellikle boşanma sürecinde veya sonrasında geçimlerini sağlamak için çalışmaya başlayanlar vardır.

Bulgulardan yola çıkarak eğitim düzeyinin yüksek olmasının boşanmaları önlediğini söyleyemeyiz. Hatta kadınlar açısından boşanma konusunda daha kararlı bir tavır sergilemede etkili olduğunu; belirli bir eğitime veya mesleğe sahip olanların haksızlığa uğradıklarını düşündüklerinde kendilerini savunabilmeyi; buna engel olamadıklarında ise boşanma hakkını kullanmayı daha hızlı bir şekilde gerçekleştirdiklerini söyleyebiliriz. Demircioğlu'na göre eğitim düzeyi ve mesleki statüsü yüksek olan kadınlar, evliliği sorgulamaya daha çok meyilli olmaktadır.²⁶

Katılımcıların evlenme kriterlerinden "dış görünüş" (8 kişi), "âşık olmak/ hoşlanmak" (8 kişi) gibi duygusal nedenler ön planda olsa da "dindar olması" (6 kişi) ve "aileye uygun olması" (4 kişi) gibi kriterler de önemsenmiştir. Buna göre dindar olmak evliliklerde aranılan kriterler arasında yer almaktadır.

23 Sinem Burcu Uğur, "Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma," *Mediterranean Journal of Humanities* 4, no. 2 (2014): 293.

24 Ceyda Acar, *İstanbul'da Alt Sosyo-Ekonomik Statüye Mensup Boşanmış Kadınların Boşanma Sonrası Yaşadıkları Sorunlar Üzerine Niteliksel Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, 2017).

25 Durmuş Tathlıoğlu ve Kasım Demirel, "Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Boşanma Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme," *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, no. 22 (2016): 68.

26 Nevin Demircioğlu, "*Boşanmanın, Çalışan Kadının Statüsü ve Cinsiyet Rolü Üzerine Etkisi*" (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2000), 182.

Eş seçiminde daha duygusal nedenlerle hareket eden katılımcıların, boşanma sonrasında görüşlerinin farklılaştığı görülmektedir. Buna göre dış görünüş ve âşık olmak/hoşlanmak gibi birbiriyle bağlantılı olan bu iki seçeneğin evliliğin sürdürülmesinde işlevsel olmadığını, evliliğe kişinin ve ailesinin tanınması gibi daha mantıksal açıdan yaklaşmanın önemli olduğunu katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak söyleyebiliriz.

Araştırma sonucuna göre katılımcıların boşanma nedenlerinin en başında “aldatma/aldatılma” (9 kişi) gelmektedir. İkinci neden ise “ilgisizliktir” (6 kişi). Bunu “iletişimsizlik” (5 kişi), “sorumsuzluk” (5 kişi) ve “ekonomik nedenler” (5 kişi) takip etmiştir. “Psikolojik şiddet” (4 kişi), “fiziksel şiddet” (4 kişi), “saygısızlık” (3 kişi) ve “kıskançlık” da (3 kişi) boşanma nedenleri arasındadır. Aldatma/aldatılmadan sonra kadınlar açısından “sorumsuzluk” (5 kişi) erkeklerde ise “ilgisizlik” (4 kişi) başlıca boşanma nedenidir.

Günümüzde boşanmaların en önemli nedenleri arasında yer alan aldatma, ahlaki bir problem olmasının yanında evli çiftler arasındaki sadakat ve güven bağlarını da ortadan kaldırmaktadır. Buna göre insanların evliliklerde öncelikli olarak sadakat, sorumluluk ve ilgi beklediklerini söylemek mümkündür.

Mülakatlarda da görüldüğü üzere aile içerisindeki iletişimsizliğin ve aldatmanın artmasının bir nedeni de internet ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının yaygın kullanımı ile ilgilidir. Şentürk’e göre günümüzde popülerliği artan TV dizilerinde işlenen konuların çoğunluğunun aile profilinden uzak olması, izleyiciyi etkilemekte ve toplumsal hayatı dönüştürmektedir. Kitle iletişim araçlarının insan tutum ve davranışları üzerindeki etkilerinin çok güçlü olduğu göz önüne alınacak olursa; halkın beğenisine ve ilgisine sunulan yayınların, toplumsal değerlerin menfaatine göre yapılması son derece önemlidir.²⁷ Bununla birlikte eşlerin birbirlerine karşı ilgisizliğinin ve iletişimsizliğinin farklı nedenleri olabilmekte; eşler arasında çözülmeyen problemler daha farklı sorunlara yol açabilmektedir.

Yapılan araştırmalara bakıldığında benzer nedenlerin boşanmalarda etkili olduğu görülmektedir. Aktaş’ın boşanma nedenleri araştırmasında, boşanmalarda, zınayı, sözlü ve fiziksel şiddeti, kötü alışkanlıkları ve maddi konuları sebep olarak gösterme oranı özellikle kadınlarda; evi terk etmeyi, akrabaların karışmasını, fikir uyuşmazlığını ve diğer sorunları boşanma nedeni olarak gösterme ise erkeklerde yüksek çıkmıştır.²⁸ Aybey’in araştırmasında Ege Bölgesindeki boşanmış veya

27 Şentürk, “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler,” 30-31.

28 Özgül Aktaş, “Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler” (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2011), 90.

boşanma aşamasında olan kadınların boşanma nedenleri arasında aldatma, şiddet, cinsel problemler, ailedeki diğer fertlerden kaynaklanan problemler, eşler arası sevginin olmaması gibi nedenler tespit edilmiştir.²⁹

TUIK'in aile yapısı ile ilgili araştırmasında en önemli boşanma nedeni %50,9 ile sorumsuz ve ilgisiz davranma olmuştur. Bunu, %30,2 ile evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve %24,3 ile eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması sorunu izlemiştir.³⁰ Güneş, Doğan ve Öztürk'ün araştırma sonuçlarında da boşanma nedenleri olarak ilgisizlik, iletişimsizlik ve sorumsuzluğun ön planda olduğu görülmektedir.³¹ Mişe'nin araştırmasında eşlerin boşanma nedeni aldatılma, sevgi ve saygının bitmiş olmasıdır.³²

Araştırmalarında ekonomik nedenlerin de boşanmalarda etkili olduğu görülmektedir. Kaya'nın çalışmasında boşanma nedenleri ekonomik sorunlar, ailelerden kaynaklanan sorunlar ve cinsel sorunlarla ilgilidir. Uğur'un boşanmış akademisyen kadınlarla yapmış olduğu araştırmasında özellikle ekonomik nedenlerin ve sorumlulukları yerine getirmede isteksizlik gibi sorunların boşanmada etkili olduğu görülmüştür.³³ Topbaş ve Kurt'un araştırmasında ise işsizlikten geçimsizlik nedeniyle boşanmaya doğru anlamlı bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.³⁴ Arıcı'ya göre çalışan kadınların artan sorumluluklarıyla birlikte aile içinde rol çatışması yaşanması ve bu durumun kocaları tarafından hoş karşılanmaması da boşanma nedenlerindedir.³⁵

29 Salih Aybey, "Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Nedenleri (Ege Bölgesi Örneği)," *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, no. 4 (2015): 104–126.

30 "Aile Yapısı Araştırması, Sayı: 21869," *Türkiye İstatistik Kurumu*, erişim 4 Nisan 2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869>.

31 Derya Karma Güneş, "Boşanma Sürecindeki Eşlerin Aile İçi İlişkileri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2007); Doğan, "Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutumlar"; Gözde Öztürk, "Boşanma Sürecindeki Kadınların Bağlanma Stilleri ile Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016), 93–94.

32 Mehmet Ali Mişe, "Boşanmanın Sosyo-Psikolojik ve Dini Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Uşak İli Örneği)" (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2015), 164.

33 Sinem Burcu Uğur, "Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma," *Mediterranean Journal of Humanities* 4, no. 2 (2014): 323.

34 Ferhat Topbaş ve Serdar Kurt, "İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1970-2005 VAR Analizi," *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5, no. 7 (2007): 30–43.

35 Selma Arıcı, "2010-2015 Yılları Arasında İl Müftülüğüne Sorulan Sorularda Türkiye'de Yaşanan Değişimin Konya Örneğinde Boşanmalara Etkisi" (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016), 122.

Araştırmalarda fiziksel ve psikolojik şiddetin önde gelen boşanma nedenleri arasında olduğu görülmektedir. Bayraktar ve Bulut'un araştırma sonucuna göre kadınların boşanma nedenlerinin başında, şiddet gelmektedir.³⁶ Kelebek'in araştırmasında şiddet gören kadınların, şiddetten kurtulmada baş etme stratejisi olarak boşandıkları ortaya çıkmıştır.³⁷ Boşanma nedenlerinin başında gelen aile içi şiddetin, eğitim düzeyi ve meslek sahibi olmaktan bağımsız olarak devam ettiği görülmüştür.³⁸ Bu durum bize yine bireylerin aile içerisinde almış olduğu kültürün ve ahlaki eğitimin etkisini göstermektedir.

İlk tanışmalarda eşlerin birbirlerine daha çok olumlu özelliklerini göstermeleri ve tanışıklık sürelerinin az olması nedeniyle bu özelliklerin sürekli mi geçici mi olduğunun belli olmaması yanlış evlilik yapmaya neden olabilir.³⁹ Bu durum, araştırmamızda da görüldüğü üzere, karşı tarafın gerçek şahsiyetini tanıyamadan kısa sürede evlenildiği için anlaşmazlıklara ve sonrasında boşanmalara sebebiyet vermektedir. Ekmekçi'ye göre kadınların evliliği bazı durumlarda erişilemeyen hayallerin basamakları olarak kurgulanması; erkekler için ise evlenmek için evlenmek gibi nedenlerle (annesinin beğenmesi gibi) yapılması evliliklere sağlıklı bir şekilde adım atılmasını engellemektedir.⁴⁰

Katılımcılar arasında evliliği kurtarmak adına çözüme başvuranlar olmuştur. Bu çözüm sürecinde aile terapistine veya psikiyatriste gidenler, araya arabulucu koyanlar, eşinin her türlü isteğini yapmaya çalışanlar ve hatta büyücülere/üfürükçülere gidenler vardır. Yapılan bazı çalışmalarda boşanmaların önlenmesinde özellikle arabuluculuğun işlevsel olduğu belirtilmiştir. Şen'in araştırma bulgularına göre, boşanma sürecinde taraflarda kızgınlık duygusu noktasında sıkıntılı süreçler geçirdikleri tespit edilmiştir. Ona göre psikolojik açıdan zor zamanlar yaşayan taraflar için arabuluculuk sistemi faydalı olacaktır.

36 Nurhan Bayraktar, "Boşanmış Kadınların Çevrelerinin Kendilerine Bakış Açısını Algılama Şekilleri" (Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2010), 89–90. Meryem Bulut, "Boşanmış Kadınlarda Ruhsal Çöküntü (Depresyon) ve Kültür İlişkisi Sosyal Antropolojik Araştırma" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2002).

37 Görkem Kelebek, "Aile İçi Şiddete Maruz Kalarak Boşanmış Kadınların Yaşam Deneyimleri," (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2016), 131.

38 Buket Çakır, "Modernleşme Sürecinde Türkiye'de Evlilik Kurumunun İşleyişi ve Boşanma Eğilimlerinin Seyri" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 278–279.

39 Sezai Uyar, "Boşanmış Bireylerin Evlilik Süreci ve Bugüne İlişkin Psikolojik Sorunları Üzerine Bir Araştırma," (Uzmanlık Tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Askeri Tıp Fakültesi, 1999), 47.

40 Hasan Ekmekçi, "Toplumsal, Kültürel ve İletişimsel Boyutlarıyla Bir Boşanma Analizi" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010), 89.

⁴¹Battal'a göre ise boşanmaları önlemeye yönelik olarak arabulucuya başvurma zorunluluğunun getirilmesi ve bu başvurunun boşanma davasının görüşülebilmesi için bir ön şart olması faydalı olacaktır.⁴²

Katılımcıların boşanma nedenleri ile ilgili olarak aktardıkları üzere yaşadıkları bazı sorunların kaynağı eski eşlerinin karakterleri ve psikolojik durumlarıdır. Evliliklerinde anneleri ya da babaları gibi davranmaları; karşı taraftan da annesi/babası gibi olması ile ilgili bir beklenti içerisine girilmesi sorunlara neden olmuştur. Ayrıca bazı katılımcılar eski eşlerinin özellikle anneye bağımlı ya da anne/babaya mesafeli olduklarını belirtmişlerdir. Onların sorunlu karakterlerinin nedenini ebeveynleri ile kurulan bu yanlış bağ ile açıklamışlardır. Buna göre bireylerin anne/babalarını evliliklerinde rol model olarak aldıklarını; sorunlu aile ilişkilerini ise farkında olmadan eşlerine yansıttıklarını belirtebiliriz. Ayrıca psikolojik problemleri olan ve bunu atlatamayan eşlerin olduğu ve bu durumun aile içi ilişkileri olumsuz bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Kaya'ya göre kadının ve erkeğin kişilik özellikleri ve duygusal durumları da boşanma kararı verip vermemeleri üzerinde çok önemli bir rol oynamaktadır.⁴³

Dinin veya maneviyatın evlilik sürecinde yaşanan stresli durumlarda⁴⁴ ve boşanma sonrasında ruhsal anlamda iyileştirici gücü olduğu⁴⁵ ve boşanma sonucu ortaya çıkan problemlerle başa çıkmada, insanların yaşamış olduğu yalnızlık, mutsuzluk gibi duygulardan uzaklaşmalarında olumlu etkisi olduğu ile ilgili araştırmalar söz konusudur.⁴⁶ Ayrıca bazı araştırmalarda dindarlığın evlilik

41 Cemil Bülent Şen, “Boşanma Süreci ve Arabulucuğu” (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013), 354–356.

42 Ahmet Battal, *Boşanma Sebepleri* (İstanbul: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008), 210.

43 Tebrike Kaya, “İstanbul’da Yaşayan Boşanmış Kadın ve Erkeklerin Boşanma Deneyimleri” (Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2009).

44 Loren Marks, “How Does Religion Influence Marriage? Christian, Jewish, Mormon, and Muslim Perspectives,” *Marriage & Family Review* 38, no. 1 (2005): 85.

45 Irene G. Nathanson, “Divorce and Women’s Spirituality,” *Journal of Divorce and Remarriage*, 22 (1995): 179.

46 Esmâ Salim, “Boşanma Sürecindeki Bireylerde Başa Çıkma Stratejileri ve Dini Başa Çıkma: Isparta Örneği” (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017); Elizabeth J. Krumrei, Annette Mahoney ve Kenneth I. Pargament, “Divorce and the Divine: The Role of Spirituality in Adjustment to Divorce,” *Journal of Marriage and Family* 71, no. 2 (2009): 373; Susan Ann Skidmore, “Re-Authored Narratives in a Divorce Recovery Ministry” (Yüksek Lisans Tezi, University of South Africa, 2002), 110–111.

doyumunu ile olumlu yönde ilişkili olduğu görülmüştür.⁴⁷ Buna göre dinin boşanma konusundaki yaklaşımı da göz önüne alınacak olursa evlilik sürecinde dindarlığın etkili olması beklenebilir. Araştırmamızda erkek katılımcıların kadınlara oranla daha dindar olduğu görülmüştür. Kadın katılımcıların eski eşlerinin daha az dindar, erkek katılımcıların eski eşlerinin ise dindar oldukları tespit edilmiştir. Yaşanılan boşanma tecrübesinden sonra katılımcılar şekilci dindarlıktan çok samimi dindarlığın evlilik sürecinde etkili olabileceğini açıklamışlardır. Samimi dindarlık ile kastettikleri, kişinin dindarlığını özel hayatındaki davranışlarına yansıtması ve ahlaklı olmasıdır. Buna göre içselleştirilmeyen dindarlığın herhangi bir işlevi yoktur. Nitekim boşanan kişilerden bazıları dindar bir eş ile evlenmeyi önemsediklerini; ancak evlilik sürecinde yaşadıkları tecrübelerden sonra dindar olmanın çevresindeki kişilere dindar görünmekten ibaret olmadığını; ahlaklı olmanın ve dini emirleri yaşam tarzına yansıtmanın daha önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Sonuç olarak araştırmamızda ortaya çıkan boşanma nedenleri, yapılan araştırmalar ile paralellik göstermektedir. Katılımcıların görüşüne göre boşanmaların tek bir nedene bağlı olmadığını; yaşanılan olumsuz bir durumun daha farklı problemlere neden olabileceğini görmekteyiz. Ayrıca iletişim problemleri yaşayan çiftlerde saygısızlık ve sorumsuzluk gibi durumların ortaya çıkması, aile içerisinde iletişimin ve eşlerin birbirine karşı ilgisinin önemini bize göstermiştir.

Eşlerin birlikte vakit geçirmemeleri, zevk alınan faaliyetleri yapma konusunda yetersiz kalınması aile içerisindeki çatışmaların arka plandaki nedenler arasında olabilir.⁴⁸ Sağlıklı bir toplumun oluşmasındaki en önemli unsur birbiriyle sağlıklı bir iletişim içerisinde olan ailelerin olmasıdır. Ancak günümüzde yaşanılan teknolojik değişimler ve şehirleşme olgusu aynı çatı altında birbirinden bağımsız şekilde vakit geçiren, iletişim kopukluğu yaşayan ve bu nedenle birbirinden uzaklaşan aileler ortaya çıkartmıştır. Oysaki bireylerin aileleri ile kurduğu sağlıklı iletişim, ruh sağlıklarına ve sosyal hayatlarına da olumlu bir şekilde yansıtacak; aile fertleri düşünme ve ayırt etme erdemlerinin gerektirdiği şekilde davranacaklardır.⁴⁹

47 Olga Selin Hünler, “The Effects Religiousness on Marital Satisfaction and the Mediator Role of Perceived Marital Problem Solving Abilities Between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship” (Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2002); Fatma Balcı Arvas, “Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri ve Değerlerin, Dindarlık ve Evlilik Doyumu İlişkisi Üzerindeki Arabulucu Rolü” (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017).

48 Mişe, “Boşanmanın Sosyo-Psikolojik ve Dini Sebepleri,” 164.

49 Aygün Akyol, “İslam Ahlak Felsefesinde Değerler Eğitimi- İbn Miskeveyh Merkezli Bir Okuma,” *Muhafazakâr Düşünce* 9, no. 36 (2013): 42, 53.

Katılımcıların çoğunluğu boşanmaların önlemesi için evlilik veya boşanma sürecinden çok, evlilik öncesi döneme dikkat çekmiştir. Onlara göre öncelikle evlenilecek kişinin ve ailesinin daha iyi tanınması gerekmektedir. Zira katılımcıların çoğunluğunun yaşadığı en büyük pişmanlık, karşı tarafı ve aileyi iyi tanıyamadan kısa sürede evlenmeleridir. Sezen'e göre günümüzde en çok ilgi gören evlilik biçimlerinden birisi belirli bir flört döneminden sonra anlaşarak evlenmedir. Bu tarz evliliklerde dahi sorunların çıkması ve evliliklerin sona ermesi kısa süreli tanışmaların evlilik çatısını kurmakta yeterli olmadığını göstermektedir.⁵⁰ Boşanma sürecinde ise bireyler yakınlarından daha işlevsel bir arabuluculuk beklemişlerdir.

Eşlerin birbirine karşı olan tutumlarında ve boşanmalarda dindarlığın herhangi bir işlevinin olup olmadığını görüşmecilere sordüğümüzde genel olarak dindarlıktan çok ahlaklı olmaya vurgu yapmışlardır. Bu durum, kendisini dindar olarak tanıtan eşlerin sözlerini davranışa dönüştüremediklerini ve aile hayatında ahlaki olmayan davranışlar sergilediklerini göstermektedir.

İnsan davranışlarının belli bir standardı olmamakla birlikte başkalarına örnek olması gereken kişilerden, konularına yaraşır davranış modelleri beklenilmektedir. Örneğin, dindar olduğu bilinen ve bunu dile getiren birisinden, dindarlığıyla hiçbir şekilde bağdaştıramayacağımız bazı tavırlar gözlemlediğimizde hem şaşırır hem de ayıplarız. Genelde bu tür insanlar dinî erdemlere sahip olduklarını ifade etseler de insanî (ya da ahlâkî) dediğimiz erdemlere gerektiği biçimde sahip oldukları tartışmalıdır. Bu nedenle “iyi Müslüman” olmanın yolunun, öncelikle “iyi insan” olmadan geçtiğini söyleyebiliriz. Dindar insanın davranışlarındaki eksikliği de onun dinine değil, iradesini doğru kullanmadaki eksikliğine ve ahlâk anlayışındaki zafiyet ile ilgilidir.⁵¹ Buna göre çoğunlukla kendilerini dindar olarak tanımlayan katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak dindarlık faktörünün ahlaki boyutunun evlilik ve boşanma deneyimleri açısından önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Bu durum, ahlak eğitiminin önemini bize tekrar göstermektedir. Ahlaki eğitim ise bilindiği üzere ilk ve en büyük etken olarak aileden alınmaktadır. Akyol'a göre özellikle adaletli ve ahlaklı bir toplumun oluşmasında ve bu değerlerin diğer nesillere iletilmesinde ailenin önemli bir rolü vardır.⁵² Buna göre katılımcıların da aktardığı üzere evlenilecek kişinin ailesini tanımak kişi hakkında daha gerçekçi bir bilgi verecektir.

50 Lütfi Sezen, “Türkiye’de Evlenme Biçimleri,” 194.

51 Enver Uysal, “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler–İslâmî Erdemler,” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12, no. 1 (2003): 68–69.

52 Akyol, “İslam Ahlak Felsefesinde Değerler Eğitimi,” 42.

Aslında her dinin bir ahlak sistemi mevcuttur.⁵³ Hatta dinler, sosyal açıdan ahlaklı bireyler yetiştirme amacı taşımaktadır. Bu nedenle dinlerin ahlaki değerlerin belirlenmesinde ve yaşatılmasında önemli rolü vardır. İbadetlerin amacı, insanın davranışlarını kontrol altına alması ve insanın rabbi ile ve diğer insanlarla ilişkilerini ahlaki değerlere uygun olarak düzenleyebilmesidir. Bu nedenle din, barış ve huzurun tesis edildiği bir dünyanın kurulması için sorumluluk, dürüstlük, adalet, yardımlaşma ve sevgi gibi değerlerin insan davranışlarına yansıtılması ve yaşatılmasını ister.⁵⁴

Evlilik öncesi ile evlilik sonrasında görülen çelişkili söz ve davranışlar, kişileri hayal kırıklığına uğratmakta ve eşlerin birbirlerine karşı güven duygularını zedelemektedir. Bu nedenle, boşanmaların en önemli nedeni olan aldatmayı da göz önünde bulundurarak eşlerin birbirlerinden ahlaksal anlamda öncelikle dürüstlük, sadakat ve saygı beklediklerini söyleyebiliriz. Sonrasında ise fedakârlık, diğerkâmlık, sorumluluk ve merhamet gibi ahlaki değerler ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte bu kriterleri arayan kişilerin, eski eşlerine karşı tutumlarının bilinmesi de önemli bir durumdur. Bu nedenle boşanan kişiler ile yapılacak olan dindarlık ile ilgili nitel araştırmalarda çift taraflı görüşmelerin yapılacağı çalışmalar faydalı olacaktır.

Kaynakça/References

- Acar, Ceyda. “İstanbul’da Alt Sosyo-Ekonomik Statüye Mensup Boşanmış Kadınların Boşanma Sonrası Yaşadıkları Sorunlar Üzerine Niteliksel Bir Araştırma.” Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, 2017.
- Akıcı, Hacer. “Türkiye’de Boşanmanın Dinî ve Psiko-Sosyal Sebepleri Üzerine Bir İnceleme.” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.
- Aksoy, Adil. “Boşanma Sürecindeki Kadın ve Erkeklerin Adil Dünya İnançlarının Karşılaştırılması.” Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, 2017.
- Aktaş, Özgül. “Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler.” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2011.
- Akyol, Aygün. “İslam Ahlak Felsefesinde Değerler Eğitimi- İbn Miskeveyh Merkezli Bir Okuma.” *Muhafazakâr Düşünce* 9, no. 36 (2013): 42–66.
- Arıcı, Selma. “2010-2015 Yılları Arasında İl Müftülüğüne Sorulan Sorularda Türkiye’de Yaşanan Değişimin Konya Örneğinde Boşanmalara Etkisi.” Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.
- Arvas, Fatma Balcı. “Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri ve Değerlerin, Dindarlık ve Evlilik Doyumu İlişkisi Üzerindeki Arabulucu Rolü.” Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017.

53 İbrahim Hakkı Aydın, “Seküler Ahlak Bağlamında Din-Ahlak İlişkisi,” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 35 (2011): 21.

54 Zeki Salih Zengin, “İslam, Ahlak ve Etik,” içinde *İslamda Ahlak ve Etik Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Seminerleri*, ed. İsmail Erkam Sula, Ulisabülten, (2016), 2: 7-8.

- Aybey, Salih. "Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Nedenleri (Ege Bölgesi Örneği)." *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, no. 4 (2015): 104–126.
- Aydın, İbrahim Hakkı. "Seküler Ahlak Bağlamında Din-Ahlak İlişkisi." *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 35, (2011): 1–23.
- Bayraktar, Nurhan. "Boşanmış Kadınların Çevrelerinin Kendilerine Bakış Açısını Algılamaya Şekilleri." Yüksek Lisans Tezi, .Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2010.
- Battal, Ahmet. *Boşanma Sebepleri (Araştırma Projesi Nihai Raporu)*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve Akademik Dayanışma Araştırma ve Geliştirme Vakfı Ortak Yayını, 2008.
- Berman, William H., ve Dennis C. Turk. "Adaptation to Divorce: Problems and Coping Strategies." *Journal of Marriage and the Family* 43, no. 2 (1981): 179–189.
- Biernacki, Patrick, ve Dan Waldorf. "Snowball Sampling. Problems and Techniques." *Sociological Methods Research* 10, no. 2 (1981): 141–163.
- Blomquist, Jean M. "Exploring Spiritual Dimensions: Toward a Hermeneutic of Divorce." *Pastoral Psychology* 34, no. 3 (1986): 161–172.
- Bulut, Meryem. "Boşanmış Kadınlarda Ruhsal Çöküntü (Depresyon) ve Kültür İlişkisi Sosyal Antropolojik Araştırma." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2002.
- Creswell, John W. *Qualitative Inquiry And Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2007.
- Chiriboga, D.A., ve Cutler, L. "Stress Responses Among Divorcing Men and Women." *Journal of Divorce* 1, no. 2 (1978): 95–106.
- Çakır, Buket. "Modernleşme Sürecinde Türkiye’de Evlilik Kurumunun İşleyişi ve Boşanma Eğilimlerinin Seyri." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Demircioğlu, Nevin. "Boşanmanın, Çalışan Kadının Statüsü ve Cinsiyet Rolü Üzerine Etkisi." Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2000.
- Doğan, Şahin. "Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutumlar: Boşanmayı Artırıcı veya Engelleyici Faktörlere Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5, no. 4 (2016): 991–1011.
- Ekmekeçi, Hasan. "Toplumsal, Kültürel ve İletişimsel Boyutlarıyla Bir Boşanma Analizi." Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.
- Güneş, Derya Kayma. "Boşanma Sürecindeki Eşlerin Aile İçi İlişkileri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi." Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2007.
- Hünler, Olga Selin. "The Effects Religiousness on Marital Satisfaction and the Mediator Role of Perceived Marital Problem Solving Abilities Between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship." Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2002.
- Kahraman, Serhat. "Boşanma Sonrasında Genç-Ebeveyn İlişkilerinin Sürdürülmesi ve Öğrencinin Akademik Başarısına Etkisi (Aydın İli Örneği)." Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015.
- Karabacak, Mustafa Kemal. Aile İçi Çatışma ve Anlaşmazlıkların Çözümünde Dini Danışmanlığın Önemi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

- Kaya, Tebrîke. “İstanbul’da Yaşayan Boşanmış Kadın ve Erkeklerin Boşanma Deneyimleri.” Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2009.
- Kelebek, Görkem. “Aile İçi Şiddete Maruz Kalarak Boşanmış Kadınların Yaşam Deneyimleri.” Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2016.
- Koçak, Abdullah, ve Özgür Arun. “İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu.” *Selçuk İletişim* 4, no. 3 (2006): 21–28.
- Krumrei, Elizabeth, J. Mahoney, Annette and Pargament, Kenneth I. “Divorce and the Divine: The Role of Spirituality in Adjustment to Divorce.” *Journal of Marriage and Family* 71, no. 2 (2009): 373–383.
- Marks, Loren. “How Does Religion Influence Marriage? Christian, Jewish, Mormon, and Muslim Perspectives.” *Marriage & Family Review* 38, no. 1 (2005): 85–111.
- Mişe, Mehmet Ali. “Boşanmanın Sosyo-Psikolojik ve Dini Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Uşak İli Örneği).” Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2015.
- Nathanson, Irene G. “Divorce and Women’s Spirituality.” *Journal of Divorce and Remarriage*, no. 22 (1995): 179–188.
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1. Çeviren Sedef Özge*. Ankara: Yayınodası, 2006.
- Öztürk, Gözde. “Boşanma Sürecindeki Kadınların Bağlanma Stilleri ile Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016.
- Salim, Esmâ. “Boşanma Sürecindeki Bireylerde Başa Çıkma Stratejileri ve Dini Başa Çıkma: Isparta Örneği.” Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017.
- Sezen, Lütfî. “Türkiye’de Evlenme Biçimleri.” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 11, no. 27 (2005): 185–196.
- Skidmore, Suzan Ann. “Re-Authoring Narratives in a Divorce Recovery Ministry.” Yüksek Lisans Tezi, University of South Africa, 2002.
- Şen, Cemil Bülent. “Boşanma Süreci ve Arabulucuğu.” Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013.
- Şentürk, Ünal. “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler.” *Aile ve Toplum Dergisi* 4, no. 14 (2008): 7–31.
- Tatlıoğlu, Durmuş, ve Kasım Demirel. “Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Boşanma Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme.” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, no. 22 (2016): 59–73.
- Topbaş, Ferhat ve Serdar Kurt. “İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1970-2005 VAR Analizi.” *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5, no. 7 (2007): 30–43.
- Tümüklü, Abbas. *Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık, 2000.
- Türkiye İstatistik Kurumu. “Aile Yapısı Araştırması, Sayı: 21869.” Erişim 4 Nisan 2017. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869.2016>.
- Uğur, Sinem Burcu. “Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma.” *Mediterranean Journal of Humanities* 4, no. 2 (2014): 293–326.
- Uyar, Sezai. *Boşanmış Bireylerin Evlilik Süreci ve Bugüne İlişkin Psikolojik Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Uzmanlık Tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Askeri Tıp Fakültesi, 1999.

Uysal, Enver. “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler–İslâmî Erdemler.” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12, no. 1 (2003): 51–69.

Ünal, Vehbi. “Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din.”

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 6, no. 26 (2013), 588–602.

Yüksek, Ali. “İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, no. 32 (2014): 340–354.

Zengin, Zeki Salih. “İslam, Ahlak ve Etik.” İçinde *İslamda Ahlak ve Etik Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Seminerleri 2*, editör İsmail Erkam Sula. Ulisabülten, 2016.